

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU

KLARA RUDIĆ

Motiv tujca v romanih *Prišleki* in *Resničnost* Lojzeta Kovačiča

Diplomsko delo

Radomlje, 2019

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST IN LITERARNO TEORIJU

KLARA RUDIĆ

Motiv tujca v romanih *Prišleki* in *Resničnost* Lojzeta Kovačiča

Diplomsko delo

Mentor: red. prof. dr. Matevž Kos

Univerzitetni študijski program prve stopnje:
Primerjalna književnost in literarna teorija

Radomlje, 2019

Zahvala

Zahvaljujem se mentorju red. prof. dr. Matevžu Kosu za strokovno pomoč in nasvete pri pisanju naloge.

Posebna zahvala gre domačim za finančno pomoč in podporo v času študija.

Izvleček

Motiv tujca v romanih *Prišleki* in *Resničnost* Lojzeta Kovačiča

Lojze Kovačič je eden najbolj znanih pisateljev avtobiografske proze na Slovenskem. Osredotočila sem se na dve njegovi deli, in sicer romana *Prišleki* in *Resničnost*. Poleg oznake avtobiografski roman bi romana lahko označili tudi kot modernistična, zato sem na začetku svoje diplomske naloge opisala značilnosti modernističnega romana. Posebej zanimiva je tudi izbira pripovedne tehnike in pripovedovalca, saj v slovenski literaturi nezanesljivega pripovedovalca in ugankarskega opisa ne najdemo pogosto. Jedro diplomske naloge govori o motivu tujstva, ki je prisoten v večini njegovih del, saj avtor izhaja iz lastnega življenja, ko se je med nenehnimi selitvami tudi sam pogosto počutil kot prišlek. Sklepni del diplomskega dela predstavljajo poglavja o avtobiografskem romanu, motivu odraščanju in govoru glavnega junaka *Prišlekov*, Bubija.

Ključne besede: Lojze Kovačič, *Prišleki*, *Resničnost*, tujstvo, modernistični roman, avtobiografski roman.

Abstract

The motif of foreigner in the novels *Newcomers* and *The Reality* of Lojze Kovačič

Lojze Kovačič is one of the most famous writers of autobiography in Slovenia. I focused on two of his works, *Newcomers* and *Reality*. Beside the label autobiographical, the novel could also be labeled as modernist, therefore I described the characteristics of a modernist novel at the beginning of my graduation work. Especially interesting is the choice of narrative technique and storyteller, because the unreliable narrator and puzzling description are not often found in Slovene literature. The main part of this assignment is the motif of foreignness, which is present in most of his works, since the author wrote about his own life, when he often felt as a stranger, during his constant migrations. The final part of the assignment applies to the autobiographical novel, the motif of growing up and the language of the protagonist Bubi in the novel *Newcomers*.

Keywords: Lojze Kovačič, *Newcomers*, *Reality*, Foreignness, Modernist Novel, Autobiographical Novel.

Kazalo vsebine

1. Uvod.....	1
2. Lojze Kovačič	3
3. Osnovne značilnosti romanov	4
4. Modernistični roman	5
5. Pripovedovalec in pripovedna tehnika.....	7
6. Motiv tujstva	8
6.1. Nacionalni stereotipi.....	9
6.2. Basel, Cegelnica, Ljubljana	10
6.3. Nemška slovenščina	10
6.4. Tujec v družini.....	12
6.5. Odnos do institucij.....	13
6.6. Resničnost in neresničnost.....	14
7. Motiv odraščanja.....	16
8. Avtobiografski roman	16
9. Bubijeva leksika.....	17
10. Zaključek.....	19
11. Bibliografija	20

1. Uvod

V diplomskem delu sem analizirala romana *Prišleki* in *Resničnost*, ki jih je napisal eden izmed najboljših slovenskih prozaistov Lojze Kovačič. Gre za pisatelja, ki je naredil velik preskok od socialnega realizma v eksistencializem in modernizem. Kovačič namenja pozornost intimi in objektivnemu svetu hkrati. Ta spoj realizma in modernizma Alojzija Zupan Sosič imenuje realistični modernizem. Sama pa ob omembi imena Lojze Kovačič najprej pomislim na njegovo razklanost med domom in tujino. Nikjer se ni počutil povsem domače, ne v Baslu, ne kasneje v očetovi domovini, in kar je najhuje, niti v krogu družine. Ker motiv tujstva prevladuje v večini njegovih del, sem za naslov svojega diplomskega dela izbrala ravno to.

Na začetku diplomske naloge nekaj besed namenim Kovačičevemu življenju, mimo katerega preprosto ne moremo iti, ko govorimo o njegovih delih. Velja za avtorja, ki v večini svojih del govori o svoji usodi. O usodi družine, ki neprestano išče boljše življenje in se na tej poti srečuje z veliko ovirami. Skozi celotno pot nad njimi visi oznaka prišlekov, saj jih nikjer, kamor pridejo, ne sprejmejo za svoje. V romanu *Prišleki* spremljamo izpoved otroka in kasneje mladostnika, ki nam skozi oči tujca predstavi, kako težko se je bilo asimilirati v novo okolje, kjer se nikoli popolnoma ne znebiš oznake tujec. V *Resničnosti* je tretjeosebni pripovedovalec že odrasla oseba, ki se sprašuje, ali resničnost sploh obstaja. On namreč nima pravega občutka zanjo, ne ve, ali je resničnost neka trdna snov, vojna, ljubezen ali veselje.

V nadaljevanju diplomskega dela analiziram tudi pripovedovalca in pripovedno tehniko, ki sta zanimiva predvsem v romanu *Prišleki*. Lojze Kovačič nam z izbiro nezanesljivega pripovedovalca še bolj približa občutke stiske odraščajočega fantka Bubija. Vsi opisi ljudi, narave, jezika so posredovani skozi oči desetletnika, ki si veliko stvari razlaga po svoje. Kot bralci smo postavljeni pred izziv reševanja posebnih ugank, ki nam jih postavlja pripovedovalec Bubi. Bubi namreč veliko stvari, ki jih opisuje, ne poimenuje neposredno, zato je na nas, da iz opisa prepoznamo, za katero stvar gre.

Jedrni del naloge predstavlja poglavje o motivu tujstva, ki je glavni motiv obeh romanov. S tem motivom je povezan tudi motiv odraščanja, ki je prisoten predvsem v romanu *Prišleki*, kjer spremljamo Bubija od njegovega desetega do dvajsetega leta starosti.

V sklepnem delu naloge sem predstavila Bubijev govor v romanu *Prišleki*. Gre za preprost, a zelo ekspresiven jezik, ki ga zaznamujejo kratki stavki, ki so pogosto nedokončani. Uporablja

veliko nemških izrazov, vzkličnih povedi, pogovornih izrazov, kletvic in glagolov psihičnega doživljanja.

2. Lojze Kovačič

Za Lojzeta Kovačiča velja sodba, da je ves čas pisal eno samo knjigo; knjigo svojega življenja. Za roman *Prišleki* bi lahko rekli, da predstavlja enega izmed delov te knjige. Lojze Kovačič se je rodil 9. novembra 1928 v Baslu v Švici. Njegov oče je bil po rodu Slovenec, doma iz Cegelnice na Dolenjskem. Mama je bila Nemka in Francozinja. Kovačičeva mama je bila hči krojaškega mojstra, pri katerem je delal Kovačičev oče. Ljubezen je bila zgolj enostranska, saj je bila mama zaljubljena v blagajnika mestne straže, vendar jo je njen oče prisilil v poroko, saj je bil Kovačičev oče eden najmarljivejših delavcev v njegovem podjetju. Lojze Kovačič je za svoja starša večkrat dejal, da se je že od daleč videlo, da nista za skupaj in da je bil zakon zanju kot neke vrste kazen.

Selila sta se po Evropi. Leta 1910 se jima je rodila prva hčerka Clairi, leta 1916 pa še druga Margrit. Kasneje sta se ustalila v Baslu, kjer jima je krznarski posel cvetel. Oče je šival, mama pa je vodila podjetje. Leta 1928 se jima je rodil tretji otrok, sin Lojze, ki pa ni bil načrtovan in zaželen otrok. Med branjem romana celo izvemo, da je mama večkrat poskušala splaviti, a vedno neuspešno. Rodil se je ravno v letu, ko je nastopila kriza in podjetje ni bilo več tako uspešno. Ker oče zaradi ponosa ni želel sprejeti švicarskega državljanstva, so vso družino leta 1938 izgnali. V Švici je ostala samo Margrit. Poleg staršev, Clairi in Lojzeta je z njimi v Slovenijo prišla tudi Clairina nezakonska hči Gisela. Preselili so se v očetovo rodno vas, Cegelnico na Dolenjskem, kjer so nekaj časa živeli pri očetovem bratu, a so se zaradi slabega odnosa in očetovega dela v Ljubljani kmalu preselili v Ljubljano, kjer so se še naprej pogosto selili zaradi vedno slabših finančnih razmer. Lojze je imel v šoli težave zaradi slabega znanja slovenščine. Živel so zelo slabo, velikokrat so bili lačni in tudi družba jih ni sprejemala, saj so jih imeli za Nemce. Leta 1944 je zaradi jetike umrl Kovačičev oče, glava družine pa je tako pri šestnajstih letih postal Lojze.

Po drugi svetovni vojni so bili njegovi domači izgnani v Avstrijo, kjer je v taborišču umrla tudi mama. Lojze je lahko ostal v Sloveniji, saj je v tistem času že bil dejaven pisatelj. Kovačič se je šolal na realki do leta 1948, ko je odšel v vojsko v Makedonijo. Po vrnitvi se je vrnil k pisanju, urejal je različne časopise in se zaposlil kot knjižničar. Od leta 1963 je delal v Lutkovnem gledališču in Pionirskem domu v Ljubljani, kot dramaturg, pedagog in mentor. Leta 1962 je diplomiral iz slovenščine in nemščine. Umrli je 1. maja 2004 v Ljubljani.

Kovačič je začel pisati kmalu po prihodu v Slovenijo. Prvo objavo, črtico o očetovi smrti, je doživel leta 1945 v *Slovenski mladini*. Najbolj odmevne so bile kratke socialnorealistične

zgodbe *Ljubljanske razglednice* iz leta 1953, v katerih je opisal stiske malega človeka. Leta 1957 so ga zaradi prvega dela romana *Zlati poročnik* skoraj zaprli. V 60. letih je izšla zbirka novel *Ključni mesta* in roman *Deček in smrt*, v *Slovenski mladini* pa *Zgodbe iz mesta Rič-rač* in *Fantek na oblaku*, ki ju uvrščamo med mladinska dela. V 70. letih je sledilo še nekaj mladinskih del, in sicer *Potovanje za nosom*, *Možiček med dimniki* in *Najmočnejši fantek na svetu*. O vojaškem življenju v Makedoniji je napisal roman *Sporočila v spanju: Resničnost*. V 80. letih je napisal *Pet fragmentov*, ki naj bi predstavljali pet tematsko zaključenih krogov pripovedi o obdobjih človeka iz petdesetih in šestdesetih let prejšnjega stoletja. Sledila sta romana *Prišleki* in *Sporočila iz sna in budnosti*. Proti koncu 80. let izide roman *Prah*, ki je sestavljen iz zapiskov in opomb ob robu drugih tekstov. Knjiga *Basel* predstavlja tretji fragment, v katerem spremljamo glavnega junaka, ki po dolgem času zopet obišče svoj rojstni kraj in se sreča s svojo sestro, ki nikoli ni zapustila Basla. V zadnjem desetletju dvajsetega stoletja je izdal roman *Kristalni čas*, kjer gre še za eno izpoved avtorja, kjer lahko najdemo polno osebnih izkušenj, razmišljanj in retrospektiv. Pripovedovalec se vrača v obdobje pred svojim rojstvom, pripoveduje tudi o delu v Pionirskem domu. Dotakne se tem boleznih, smrti in ljubezni. Leta 1993 nastaneta pripovedi *Zgodbe s panjskih končnic* in *Vzemljohod*. Leta 2003 je napisal roman *Otroške stvari*, njegovo zadnje delo pa je roman *Zrele reči*, ki je izšel pet let po njegovi smrti, leta 2009.

Lojze Kovačič je kar dvakratni dobitnik kresnika za najboljši roman, leta 1991 za *Kristalni čas* in 2004 posthumno za *Otroške stvari*. (Šink 4–6)

3. Osnovne značilnosti romanov

Tako *Prišleki* kot *Resničnost* sodita med avtobiografske romane Lojzeta Kovačiča. Roman *Prišleki* je prvič izšel leta 1984 pri *Slovenski matici*, vseboval je prva dva dela. Leto kasneje je izšel še tretji del. *Prišleki* opisujejo Bubijevo (tako so Lojzeta klicali domači) življenje od leta 1938, ko njega in njegovo družino izženejo v Jugoslavijo, pa do leta 1948, ko odide v vojsko v Makedonijo. Roman je razdeljen na tri dele. Prvi del se začne z odhodom družine iz Basla in konča z italijansko okupacijo. V drugem delu so opisani Giselina bolezen, zaradi katere mora uporabljati voziček, Bubijeve prve izkušnje s spolnostjo, selitev družine zaradi vedno slabših finančnih razmer ter vrhunec, ki nastopi s smrtjo očeta zaradi jetike. Edina svetla točka je objava njegove črtice v *Slovenski mladini*, za katero dobi tudi honorar. Zadnji del se začne z osvoboditvijo Ljubljane, 9. maja. Družina še naprej živi v strahu, ker jih imajo vsi za Nemce in izdajalce. Bubi se pridruži skupini pisateljev, s katerimi izdajo revijo *Mlada zarja*.

Uresniči se največji strah družine Kovačič. Zaradi nemškega porekla jih izženejo iz Jugoslavije v taborišče na avstrijskem Koroškem. Lojze lahko ostane, pri tem mu pomagajo uveljavljeni pisatelji. Kmalu zatem pristane v zaporu, saj naj bi nelegalno prodajal družinsko lastnino. Zaradi slabih ocen v šoli mora zapustiti internat, zato živi kot brezdomec. Roman se zaključi leta 1948 z njegovim odhodom na služenje vojaškega roka v Makedonijo.

Resničnost je roman, ki je prvič izšel leta 1972 pri mariborski založbi *Obzorja* in velja za vsebinsko nadaljevanje *Prišlekov*, čeprav je nastal pred izidom romana *Prišleki*. Roman se začne s pripovedovalčevim odhodom v vojsko, torej točno takrat, ko se zaključijo *Prišleki*. Delo govori o času služenja vojaškega roka na koncu 40. let v Makedoniji. Zgodbo nam pripoveduje tretjeosebni pripovedovalec, ki predstavi zgodbo vojaka Čata, ki je že na začetku romana obtožen upora proti vojski, saj je dovolil četi, da v vročini in pomanjkanju vode zavrne obrok pekoče hrane. Obsojen je bil na pol leta kazenskega bataljona, kjer so čistili zarjavele granate. Pred obsodbo in tudi v bataljonu začne misliti celo na samomor. Tik pred odhodom iz vojske nam pripovedovalec predstavi Čatovo zgodbo. Od rojstva v Švici do izgnanstva v Jugoslavijo, kjer so jih vsi imeli za izdajalce. Marjan Dolgan navaja, da so vse te preizkušnje iz njega napravile skeptika, saj ne verjame več v nobeno pot, nesmiselna se mu zdi tudi njegova subjektivnost, saj se mu zdi premalo trdna. (Dolgan, 886) Ko se vrne iz vojske v Ljubljano, ga med sprehodom skoraj zaprejo in tako se v njem zopet obudi zavest osumljenca. Pripoved se konča z razmislekom, v katerem pove, da je izgubil občutek varnosti v trenutku, ko je prenehal biti embrio v materinem telesu.

4. Modernistični roman

Pri branju obeh obravnavanih romanov si težko pomagamo s preveč tradicionalnimi interpretacijami. Bolj kot vsebina nas pri modernističnem romanu zanimajo občutki, ki jih doživlja pripovedovalec, estetika in slog pisanja ter seveda tudi učinek, ki ga pusti na nas bralcih ... Branje modernističnega romana spominja na branje lirizirane ali esejizirane pripovedi. Bralni ritem se tako upočasnjuje, saj mora biti bralec pozoren na vsako malenkost, hkrati pa tudi sodeluje pri oblikovanju dogodka, stanja ali lika. Bralec se lahko med branjem ustavi in se vrne nazaj ter določen odlomek prebere večkrat, saj nanj pusti velik estetski učinek. Pri branju modernega romana odpade varnost, ki smo je navajeni ob branju tradicionalnih romanov.

Kovačičeva besedila težko označimo kot popolnoma modernistična. Alojzija Zupan Sosič v članku »Prišleki kot maturitetni roman« napiše, da gre pri Kovačiču za poseben spoj

modernizma in realizma, ki mu pravi realistični modernizem. Spoznavni relativizem je tesno spet z metafizičnim nihilizmom modernizma. Poteze modernizma so subjektivno razmerje do resničnosti, iskanje novega ter iskanje resnice v umetnosti. Predvsem način pisanja pa je tisti, ki ga povezujemo z realizmom. Gre za natančen zapis oz. reflektiranje resničnega življenja. (Zupan Sosič 75)

Termin realistični modernizem vključuje nasprotja tudi na zgodbeni ravni. Zgodba je prekinjana s številnimi opisi oseb, predmetov, stanj, notranjim monologom ... V nasprotju z modernističnimi romani sta prostor in čas v obeh romanih še vedno razvidna, prisotna je tudi kavzalna logika, saj ves čas lahko sledimo, kako so si dogodki sledili. V obeh romanih je sicer kar nekaj pogledov nazaj v preteklost. V *Prišlekih*, ko se pripovedovalec spominja bivanja v Baslu. V *Resničnosti* pa v drugi polovici romana najdemo kar precej dolg odlomek, kjer nam avtor predstavi družinsko zgodovino z vsemi selitvami in občutki, ki jih je kot mladi fant doživljal. Morda je Lojze Kovačič mislil na bralce, ki pred romanom *Resničnost* niso prebrali še nobene izmed njegovih knjig, niti se niso srečali z njegovo biografijo.

Eden izmed znakov modernizma je esejizacija, kjer gre za vnašanje diskurzivnih elementov v pripovedni tok in s tem opuščanje epske integracije oz. opuščanje zgodbe. Pri tradicionalnem romanu zgodba teče linearno. Za esejizirano zgodbo pa je značilno kroženje okrog osrednjega predmeta obravnave oz. ključnih tem. Prevladujejo esejizacija, lirizacija, opisnost in monologi. (Zupan Sosič 75). Pri Kovačiču ne najdemo lirizacije, saj je pri svojem opisu veliko bolj neposreden. Pri njem ne najdemo liriziranih opisov narave, temveč neposredne opise ljudi in njihovih odnosov.

Če je za tradicionalni roman prevladujoči ubeseditveni način pripovedovanje, se v modernističnem romanu to spremeni in začne prevladovati opisovanje, kar povzroči razpadanje zgodbe. Ker romana ne moremo označiti kot popolnoma modernističnega, tudi ne moremo trditi, da se v romanih kot ubeseditveni način pojavlja samo opisovanje. Opisu v obravnavanih delih bi ustrezal naratološki pojem pripovedni opis ali opisna pripoved, ki poudari zlitost obeh zgoraj naštetih ubeseditvenih načinov. Opis lahko prekinja pripoved ali pa je statičen opis preoblikovan s hitrimi pripovednimi odlomki. (Zupan Sosič 76)

Alenka Koron v spremni besedi k romanu *Resničnost* zapiše, da v njem nastopa razsrediščen modernistični subjekt, ki je neidentičen s samim seboj, nad seboj ne priznava transcedence, ki bi mu zagotavljala celovitost in legitimirala njegovo identiteto. (Koron 166) Tudi resnica v

metafizičnem svetu, kot nekaj absolutno veljavnega, mu ni dosegljiva. Prava resničnost je zanj le njegova zavest.

5. Pripovedovalec in pripovedna tehnika

V romanu *Prišleki* kot pripovedovalec nastopa odraščajoči fant Bubi, ki nam svojo zgodbo pripoveduje v obliki prvoosebne pripovedovalca. Vse dogodke pripoveduje skozi otroške oči, zato smo pogosto v dilemi, ali bi pripovedovalcu zaupali ali ne. Bralčeva pozornost je tako preusmerjena od zgodbe k pripovedi. Torej ne, kaj je pripovedovalec povedal, temveč kako, na kakšen način je to povedal. Otroško perspektivo najbolje zaobseže izbira nezanesljivega pripovedovalca, saj ponuja njegova otroškost nepopolno vedenje, bistvo otroške naivnosti (Zupan Sosič, *Prišleki* 77). »Nezanesljivi pripovedovalec je termin za pripovedovalca, ki ni vreden zaupanja, oziroma, v katerega pripovedovanje zgodbe ali njen komentar posumimo zaradi napačnega ali nepopolnega predstavljanja likov in dogodkov, prepoznanih skozi pripoved kot lažnih, pristranskih, skratka na nek način nezanesljivih« (Zupan Sosič, *Teorija* 171). V romanu *Prišleki* nastopa nezanesljivi pripovedovalec zaradi otroške nevednosti pa tudi zaradi osebne vpletenosti avtorja v dogajanje romana. Kot pravi Alojzija Zupan Sosič v članku »Prišleki kot maturitetni roman«, otroška perspektiva s svojimi potujitvenimi učinki prisili bralca, da se aktivno vživi v nevedno ali ne/izkušeno perspektivo odraščajočega fanta, in se prepusti Bubijevega natančnemu spominu, metežu asociacij in estetskemu filtru. (77).

Premo sorazmeren z otroško perspektivo je ugankarski opis. Gre za poseben opis, ki predmetnosti ne poimenuje, ampak njeno pojavnost motivira z vidnostjo. (77). V ugankarskem opisu se mora bralec potruditi, da prepozna stvar oz. pojem, ki jo pripovedovalec opisuje. Iz pasivnega bralca se mora spremeniti v aktivnega. Ugankarski opis lahko deluje kot retardacija ali upočasnitev opisnega ritma. V prvem delu *Prišlekov* se pojavi največ takih tipov opisa, saj je pripovedovalec star od deset do trinajst let, v drugem delu število odlomkov z ugankarskimi opisi upada, ker se tudi pripovedovalec iz otroka spreminja v mladostnika. Najmanj ugankarskih opisov najdemo v zadnjem, tretjem delu, kjer se pripovedovalec že spogleduje z odraslostjo. (78). Za lažje razumevanje spodaj sledi primer ugankarskega opisa. Bubi ob prihodu v očetovo domovino s pomočjo ugankarskega opisa opiše hotel in receptorja.

»... V visoki temni hiši so bile sredi najgloblje noči vrata odprta in osvetljena. Za pultom je stal gospod v progastem telovniku s številnimi ključi na steni ...« (Kovačič 22)

Roman *Resničnost* se v izbiri pripovedovalca in pripovedne tehnike precej razlikuje od *Prišlekov*. Za roman *Resničnost* je Lojze Kovačič uporabil govor tretje osebe, a kot bralci vseeno čutimo, da se za prigodami pripovedovalca Čata skrivajo avtorjevi vojaški doživljaji (J. Kos 217). Gre za še en pisateljev avtobiografski zapis s konkretnimi imeni in letnicami. V romanu *Resničnost* se srečamo že z odraslim avtorjem, ki pripoveduje na drugačen način kot otrok. Tu tako ne najdemo ugankarskih opisov in nezanesljivega pripovedovalca, o katerem bi lahko dvomili. V romanu najdemo zelo podrobne opise oseb, vojaških opravil ... Gre za zelo realistični način obravnave snovi, vključene so tako tudi vulgarne besede v srbohrvaščini, ki so bile v rabi med vojaki v Makedoniji. Junaka oz. avtorja spoznavamo tudi iz pripovedovalčevih opisov psihičnih procesov in v majhni meri iz neposrednega junakovega samogovora. Pripovedovalec Čata opiše kot ujetnika prostora in časa, časa, ki je že minil. Čato tako ne ločuje več med sedanostjo in preteklostjo in med resnico in neresnico. Zanj so vse le še sanje, za katere noče, da bi se končale.

6. Motiv tujstva

Podobe tujcev in tujega v književnih besedilih preučuje disciplina primerjalne književnosti, ki jo imenujemo literarna imagologija. Njen raziskovalni predmet so upodobitve tujih dežel, ki jih avtor opazuje kot predstavnik drugega naroda ali kulture. (Mihurko Poniž 154)

V obeh obravnavanih romanih je motiv tujstva eden izmed prevladujočih motivov. Janko Kos v spremni besedi k romanu *Resničnost* o Kovačičevem »tujstvu« zapiše:

»Šele s Kovačičem je »tujstvo« postalo pravi motiv slovenske literature. Seveda ga je vanjo uvedel že Cankar, vendar v pogojni obliki: kljub svojemu osebnemu in umetniškemu »tujstvu« je oboje premagoval tako, da se je izenačil, poistovetil ali vsaj solidariziral s proletarcem, razredom, narodom kot celoto. Česa podobnega pri Kovačiču ni najti, bilo bi že kar v nasprotju z duhom njegove literature.« (220–221)

Slovenci smo znani kot zelo hladni in nezaupljivi do tujcev. Že Cankar je v svojih dramah opozarjal na ta problem. Omenila bi samo dramo *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*, kjer Šentflorjanci, ki so sinonim za slovensko ljudstvo, zavračajo vse, kar je tuje, če pa se povrhu vsega tujec ukvarja še z umetnostjo, pa nedvomno predstavlja nevarnost. Slovenci smo očitno še do danes ostali Šentflorjanci, saj se podobne stvari dogajajo tudi danes, ko smo priča begunski krizi. Prepričani smo, da nam priseljenci iz Afganistana, Sirije, Iraka in ostalih vzhodnih držav predstavljajo nevarnost in nas ogrožajo.

6.1. Nacionalni stereotipi

Predvsem v romanu *Prišleki* se srečamo z nacionalnimi stereotipi. Matija Svetina v članku »Stališča, predsodki in stereotipi« stereotipe definira s pomočjo štirih značilnosti. Kot prvo navede dejstvo, da je odnos do objekta negativen in podcenjujoč. V romanu *Prišleki* je negativen odnos usmerjen proti vsemu, kar je nemško. Kovačičevi si v javnosti niso upali spregovoriti v nemščini, saj jih je bilo strah odziva ljudi. Mama, ki se ni nikoli naučila slovenščine, je zato imela velike težave pri komunikaciji; spregovoriti si je upala le v zavetju doma, kjer nihče ni slišal pogovorov v nemščini. Nič boljše pa ni bilo pred prihodom v Slovenijo. V Švici so jih imeli za narodne izdajalce in prišleke, ker oče ni želel sprejeti švicarskega državljanstva. Druga značilnost stereotipov je, da nastajajo ob stvareh, o katerih imamo zelo malo oz. premalo informacij. Tudi to točko najdemo v obravnavanem romanu. Prvi nesramen odziv Kovačičevi doživijo tam, kjer so to najmanj pričakovali, pri očetovih sorodnikih na Dolenjskem. Čeprav je bil očetov brat dobro preskrbljen, jim ni želel pomagati niti s hrano. Šel je celo tako daleč, da jih je fizično kaznoval. Ravno zaradi nesramnega odnosa se Bubi in družina hitro preselijo v Ljubljano. Bubijev stric Karel družine ni poznal, saj je bila prvič v Sloveniji, a je dovolil predsodkom, da so mu prišli pod kožo. Že takoj na začetku se je odločil, da jim ne bo pomagal, saj so bili Nemci, čeprav je njegov brat bil Slovenec. Za predsodke je značilna tudi močna emocionalna komponenta. Velikokrat smo do stvari negativno nastrojeni, ker ob njih doživljamo strah in negotovost. Omeniti velja, da se roman dogaja v predvojnih, vojnih in povojnih letih, in da je strah povsem pričakovan odziv ljudi. V Nemcih so videli samo okupatorja in povzročitelja 2. svetovne vojne. Vsi Nemci so bili za njih enaki, neodvisno od tega, ali so Hitlerja podpirali ali ne. Zadnja značilnost, ki jo Svetina navaja pa je ta, da so predsodki oz. stereotipi zelo trdoživi. Ne znebimo se jih namreč tako zlahka, saj argumenti proti stereotipom ne delujejo, ker so stereotipi tako zakoreninjani v nas, da argumentov preprosto ne slišimo oz. jih nočemo slišati.

V romanu *Resničnost* se zelo redko srečamo z etničnimi predsodki. Rekla bi, da so v romanu predstavljene posledice, ki jih etnični predsodki oz. preganjanje pustita na posamezniku. Čato je postal skeptik, saj ne verjame več v nobeno pot, ne ve, katera politična stran je pravilna, sumničav je do vseh organizacij. Niti vrnitev v Ljubljano v njem ne prebudi optimizma, saj zopet dobi občutek drugačnosti in manjvrednosti. Meni, da si ga vsi želijo podrediti že od rojstva.

6.2. Basel, Cegelnica, Ljubljana

Ob nenehnih selitvah in menjavi okolja se Bubi nikoli ni znebil občutka tujstva. V *Prišlekih* se večkrat pojavijo tudi podobe iz življenja v Švici, velikokrat se Bubi spomni na življenje v Baslu, npr. ob selitvi iz Bohoričeve ulice v staro Ljubljano oživi občutke ob selitvah v Baslu, hiša na Mestnem trgu ga spomni na rojstno hišo.

»... V vozišče so bile vtisnjene v tla velike medeninaste ploščice za prehod pešcev in obe vrsti svetlečih gumbov so me spomnile na Basel; tam so tudi na križišču rue Helder – Bahnhofstrasse bile prav take ploščice in malo me je osupnilo, da jih najdem spet tule, tako daleč z vlakom od doma in zraven sem bil vesel, ker sem vedel čemu služijo. Zdaj sem imel že dve stvari, ki so bile take kakor doma ...«
(Kovačič 45)

Švica je pogosto prikazana kot idealiziran prostor Bubijevega otroštva, kar mu onemogoča, da bi se zлил z novim okoljem. Tujstvo pa ni konotirano le negativno. Bubi se zaradi selitve v novo okolje počuti močnejšega za izkušnjo, ki je njegove vrstniki nimajo.

Usodo Kovačičev po prihodu v Slovenijo pripovedovalec simbolno predstavi skozi podobo Ljubljanskega gradu. Ob prihodu v Ljubljano Bubi opazi osvetljen grad, za katerega misli, da je steklen. Naslednje jutro pa ga čaka veliko razočaranje, saj so na mestu, kjer je prejšnji večer stal pravljичni grad, le ruševine. Tudi Bubi je pred prihodom v očetovo lepo, zeleno domovino z veliko živalmi navdušen, a se ta podoba hitro razblini ob negativnem sprejemu, ki so ga kot nemški prišleki doživeli.

Sredi črnega neba je stal naenkrat bel steklen razsvetljen grad. To je bilo zdaj tisto! [...] Oken ni bilo zapaziti. Je visel v oblaku ... je plaval kot luna? Na čem je sploh stal? Je bil med njim in mestom samo zrak? [...] Skozi okno sem videl, da je na kraju, kjer je sinoči svetil stekleno beli grad, stalo staro poslopje, podobno grdi rjavi razvalini, s štirioglatim okrušenim stolpom, z luknjami v nekakšni kamniti kroni, ki se je trdo zapikovala v oblačje nad sabo. Nisem verjel očem ... Vendar, sem se hitro spomnil, da se mogoče stekleni grad podnevi ni videl, ker je prozoren... (Kovačič 31–32)

6.3. Nemška slovenščina

Največja težava, s katero se Bubi ob prihodu v novo deželo sreča, je vsekakor jezik. Julija Kristeva poudari vlogo maternega jezika pri oblikovanju identitete. Za materni jezik pravi tole:

»Ne govoriti maternega jezika. Živeti z resonancami in argumentacijami, ki so odrezane od nočnega spomina telesa, od grenko-sladkega sna otroštva. Nositi ga v sebi kot skrivni obok ali kot invalidnega

otroka – obdanega z ljubečo skrbjo in nekoristnostjo – ta jezik preteklosti oveni, ne da bi te kdajkoli zapustil.« (nav. po Mihurko Poniž 159)¹

Bubiju večkrat zmanjka besed, s katerimi bi lahko opisal čustva, saj slovenščine še ne pozna dovolj dobro, v nemščini pa jih še ni osvojil, saj je bil za tako besedišče še premlad. Številne premore, ki jih pripovedovalec označi s tremi pikami, verjetno lahko razložimo ravno kot pomanjkanja besedišča v slovenščini, zato v takem trenutku nastopi tišina. Zdi se, da je Kovačič ostajal tujec povsod, kamor ga je zaneslo življenje.

Lojze Kovačič je v intervjuju z Matejo Komel Snoj, ki je objavljen v zborniku *Interpretacije*, zapisal:

»Med obema jezikoma se počutim tako, kot bi plaval med bregovima, enim ob strogo reguliranem visokem koritu, in drugim, poravnanim s pobočjem in posejanim s travo, čez katerega najbrž lahko prideš tudi med polja in gozdove. Danes odzvanjata v meni tako nemška materinščina kot slovenska očetovščina, ker sem postavil, če že ne enačaj, pa vsaj most. [...] Bržčas zato, naj pišem slovensko ali nemško, tako grobo kršim veljavna pravila obeh jezikov in z nekakšno tretjo sintakso, svojo, skušam uskladiti in precizirati agregatna stanja človeka in njegovih reakcij.« (Komel Snoj 215)

Zanimivi so tudi opisi težav, ki jih je pripovedovalec imel z učenjem slovenskega jezika. Gre za otroški pogled na jezik, s katerim se prvič sreča in mu deluje povsem tuje, na trenutke celo humorno. »... *Rekel je nekaj v čudnem, mehkem jeziku, kot da ima v ustih kako novo, nenavadno, precejeno jed*« (Kovačič 28), »*Vati je spregovoril nekaj v svojem jeziku, kar se je slišalo kot poltihi šumi pri jedi ali pitju*« (41).

Ko je začel šolati, je bil deležen še večje stiske zaradi jezika. Redno je dobival slabe ocene in celo padel razred, saj preprosto ni mogel slediti pouku. Vrstniki v šolah so se mu smejali zaradi njegove trde izgovorjave slovenskih besed.

[...] na računalu na kroglice sem izračunal vse narobe ... v jezikovnih nalogah je mrgolelo napak ... lepopis je bil ves popackan ... branje mi je šlo komaj za silo ... Spraševanje na izust pred tablo ... to bi moral kdo slišati ... Besede sem izgovarjal z muko ... bile so podobne kamnitim kockam, ki sem jih moral z jezikom na silo zrivati iz ust ... iz gola, kotičkov, sredine ust ... Z njimi si nisem mogel dosti pomagati, kaj šele se izraziti ... z njimi nisem mogel imeti nikogar imeti rad, se jeziti nanj, se nasmejati šali. Vse besede so bile ovite s trni ali v zvite v klobčič zmeštranih niti ... vsega tega ni bilo mogoče prijeti, obračati, kaj šele razmotati ... (231)

¹ Prevod odlomka iz knjige Julije Kristeve *Strangers to ourselves* je delo Katje Mihurko Poniž in je objavljeno v članku »Tujci in tuje v romanih *Prišleki* in *Francoski testament*«

Ura je imela siv jermen in je bila v vati. Zjutraj, ko sem šel v šolo, sem si jo nataknil ... Zdaj sem bil skoraj tak ko drugi učenci. Če bi imel še gojzarice, pumparice iz žameta, svetloplavo jopico z belo srajco, usnjeno torbo pa nalivno pero Pelikan, bi se čisto približal idealu ... Ampak imel sem od Vatija predelane hlače in srajco, ki jo je mama po žensko ukrojila iz svoje bluze, stari platnen nahrbtnik za knjige ... Najhuje je bilo s čevlji, ki mi jih je podarila ena od nun Vincencijeve konference. [...] In če sem dodal še mojo čudno izreko in zamenjavo spolov, sklonov, kadar sem govoril ... kar je povzročalo smeh med šolarji ... nisem bil samo smešen, ampak že hecen, živa smešnica ... (248–249)

Umetniško ustvarjanje, literatura je bil edini dom, ki si ga je našel. Kovačič se ni odločil za opisovanje zunanjih stvari ali splošnih idej. Odločil se je za opis lastnega življenja, ki je neke vrste iskanje samega sebe skozi spomine na preteklost. (J. Kos 221)

V romanu *Prišleki* o svojem ustvarjanju zapiše:

»Literatura je bila edini resnični rezervat svobode. Pri pisanju sem lahko bil sam in samosvoj, brez učitelja, ki bi se sklanjal čez ramo in z roko kazal na poteze, črte, lise, nosove ... tu ni bilo treba nobenega študija, ampak samo težko svobodno delo ... dokler ne bi nekoč našel prave besede, prave strani, cele knjige ... dokler ne bo nekoč nekaj tako zasijalo, da bom moral zapreti oči ... Se da spraviti dušo na svetlo pred smrtjo? To bom zmoagal samo z delom, z odkopavanjem dan in noč, z vero, da bom v sebi pometel vse na kup ... To je bila prekleto težka stvar ... Niti enkrat nisem pomislil na to, kdo bo to bral, kdo bi to bral ...« (Kovačič II 925)

6.4. Tujec v družini

Bubi se večkrat počuti osamljenega, nikoli ni bil vključen v nobeno pravo skupnost, ne versko, ne nacionalno, ne politično ali socialno. Niti v krogu družine se ni znebil občutka tujstva in drugačnosti. Bubi je ves čas imel občutek, da ne pripada družini. Vedel je, da ga starša nista želela in da je bil spočet po nesreči. Že tako slab odnos med mamo in očetom se je tako samo še poslabšal z otrokom, ki je imel polno energije in je rad uganjal norčije. Starša mu nikoli nista namenjala veliko pozornosti, predvsem oče, ki je ves čas delal in se trudil, da bi jim omogočil dostojnejše življenje. K slabemu odnosu je pripomogla seveda tudi revščina in vse selitve, najprej v Švici, kasneje pa tudi v Sloveniji. Mama očetu nikoli ni odpustila, da ni sprejel švicarskega državljanstva, in da se je morala vsa družina izseliti v Jugoslavijo. V deželo, o kateri si je mislila samo najslabše. Odnosi se s prihodom v Jugoslavijo samo še slabšajo, revščina je vedno hujša, kasneje nastopi še očetova bolezen in smrt. Vedno so na svojih ramenih nosili oznako prišlekov. V Švici so jih imeli za Srbe, po prihodu v Jugoslavijo pa so jih vsi videli kot nemške izdajalce in okupatorje. Očetovi sorodniki na Dolenjskem jim

pripravijo zelo neprijeten sprejem in jim dajo vedeti, da jim ne bodo pomagali. Bubi se tako niti v okolju, ki naj bi mu bil najbolj domač, ne more počutiti varnega. Zato se občutek tujstva v njem samo povečuje.

V odlomkih, ki sledijo, so prikazani slabi odnosi med zakoncema Kovačič in hladen odnos med mamom in sinom.

»Vedeti bi moral: ko bosta mama in Vati skupaj, se bojo spet začeli tožbe, tarnanje, kričanje, prepiri [...] In Vati jeve renčanje, ki je postajalo zmeraj glasnejše ... najprej je govoril potihlo predse, v neki kot, se pripravljaj na preplah, uril za prepir ... potem pa ... Poznal sem to iz Rue de Bourg ... iz Garbergäsli ... iz Rue Helder ... Na pamet sem znal vse dokaze in protidokaze, izrečene na zmeraj enako, da so delovali že kot mumije in me niso prizadeli. Zatiskal sem si ušesa. Zmeraj sem jih slišal: visoke in nizke, bobneče in cmerave glasove treske različnih reči, obešene nanje ... likalnika, kladiva, škarij, čokov za kučme ... ki so padale in se kotalile naokrog.« (160)

»Mama in Vati pa se nista po ničemer prilegala drug drugemu. Ne po rokah, ne po nogah, ne po obrazu in držah, ne po načinu dela nista šla drug k drugemu. Samo v prepiru in jezi ...« (161)

»Gospa Gmeiner je bila menda iz Dunaja [...] Njen fantek se je ravno vračal po bližnjici zraven in ona je zavpila: »Mein armer Büblein!« in ga brž ogrnila v palerino. Bil sem zavisten. Česa tekega moja mama ne bi nikoli storila ...« (182)

Vrstnike, ki jih spozna, bi težko imeli za prave prijatelje, gre bolj za znance, ki mu v tistem trenutku krajšajo čas. Z nobenim od njih ne ohrani stikov in prijateljskih odnosov. Tudi pri ženskah nikoli ne gre za višjo ljubezen, ampak zgolj za odkrivanje sveta spolnosti, ki se mu v najstništvu zdi privlačen. Gre zgolj za kratkotrajen fizični odnos, ki ne preraste v odnos, v katerem bi se Bubi dobro počutil, zato vse ženske odriva od sebe.

6.5. Odnos do institucij

Posebej zanimiv se mi je zdel njegov odklonilen odnos do vseh institucij. Prva, ki je nikakor ni maral je bila šola. Že od začetka obiskovanja šole v Sloveniji je veljal za bolj slabega učenca. V romanu *Prišleki* so pogosti opisi izostajanja od pouka in laganja o šolskih ocenah. K slabemu odnosu so prispevali tudi njegovi sovrstniki, ki so se pogosto norčevali iz njegove nemške slovenščine. Vse kar je bilo povezano s šolo mu je bilo na smrt dolgočasno. Večkrat se je namesto k pouku, raje odpravil na sprehod po mestu. Družini je celo poletje uspešno prikrival, da ni naredil razreda. Edina svetla točka v njegovem celotnem šolanju je bila učiteljica Komarjeva, ki mu je pomagal pri njegovih literarnih začetkih, saj je v njem

prepoznala talent za pisanje. Enkrat tedensko sta se dobivala in se pogovarjala o njegovem pisanju. Pomagala mu je tudi pri slovenščini, s katero je imel vedno veliko težav.

Negativen odnos do Cerkev bi lahko našli že pri Bubijevih starših, zato ne preseneča, da so se ti vzorci prenesli tudi na Bubija. Oče je bil najbolj naperjen proti veri, a se je kljub temu ob smrti pustil spovedati. Bubija so krstili samo zato, ker so od duhovnika dobili dvajset frankov, pri svetem obhajilu pa je dobil novo obleko. Bubiju se bolj kot vera, zdi nesmiseln odnos Cerkev. Sam ne razume ljudi, ki mislijo, da je bog prisoten in navzoč samo v cerkvah. Sam je mnenja, da ni bog nič manj navzoč v naravi. Skupne molitve v cerkvah se mu zdijo neiskrene, zato sam bolj verjame v molitev z lastnimi besedami, ki se mu zdi bolj iskrena, a na koncu podvomi tudi o tem. Po mojem mnenju gre za prepričanje odraslega Lojzeta Kovačiča, in ne desetletnega Bubija, saj so to teme, o katerih ima desetletni otrok težko izoblikovano svoje lastno prepričanje.

Zadnja institucija, o kateri bom pisala, je vojska. Tema vojske je prisotna v obeh romanih. Roman *Prišleki* je postavljen v obdobje druge svetovne vojne, kjer se vsi bojijo prihoda okupatorja. Dogajajo se upori proti okupatorju, atentati, streljanje na talce, preletavanje letal zavezniških sil ... Bubi ima ves čas odklonilen odnos do nacistične Nemčije in do organizacije Hitlerjugend; ne želi namreč le slepo slediti množici. Domobranski vojski se je pridružil Bubijev prijatelj Julijan, zato si k domobrancem želi tudi Bubi, a je bil za to premlad. Verjetno gre le za mladostniško navdušenje nad orožjem in uniformami, saj Bubi nikoli ni resneje razmišljal o domobranstvu. Vse zgodovinske dogodke nam predstavi tako, kot jih je doživljal sam oz. kar izve iz časopisov. V času vojne so ljudje izgubili zaupanje drug v drugega, saj so živeli pod nenehnim nadzorom oblasti. Sosedje, s katerimi je imel Bubi na začetku vojne dobre odnose, se mu začnejo izogibati in se sovražno obnašati do celotne družine Kovačič. V romanu *Resničnost* pa je motiv vojske in služenje vojaškega roka eden izmed glavnih motivov romana. Tu najdemo predvsem posledice, ki jih vojska pusti na človeku. Čato zaradi vojske postane neke vrste stroj, ki ne ločuje med resničnostjo in neresničnostjo.

6.6. Resničnost in neresničnost

V romanu *Resničnost* se osamljenost in motiv tujstva skozi roman stopnjujeta. Verjetno je eden izmed poglobitvenih razlogov za osamljenost pripovedovalca ta, da v času služenja vojaškega roka v Makedoniji ni v stiku s svojo družino. Čeprav odnosi v družini Kovačič niso bili najboljši, je pripovedovalec v romanu *Prišleki* imel vsaj eno skupnost, ki ji je pripadal. V

Resničnosti pa ostane tudi brez tega. Brez družine, prijateljev, znancev, sosedov, sošolcev. Za pol leta je bil obtožen na kazenski bataljon, kjer je moral čistiti granate. V teh težkih trenutkih je izgubil stik z realnostjo in začel razmišljati celo o samomoru. Kazenski bataljon ga je naredil popolnoma poslušnega in podrejenega. Ko se je vrnil v redno vojsko, se je bal, da so to le sanje in da se bo zopet hitro znašel v bataljonu med čiščenjem min. Zdi se kot, da je ostal ujet v času, ki je že minil. Nenehno se ozira nazaj v čas otroštva, ko so bili kot nemški priseljenci zelo hladno sprejeti s strani Slovencev. Ne ločuje več med resničnostjo in neresničnostjo. Postane le še pasivni opazovalec sveta. Vrhunec te osamljenosti najdemo v sklepnem prizoru romana, ko se Čato vrača iz vojske domov, kjer ga ne pričaka nihče od domačih. Nekaj časa tava po Ljubljani, na koncu pa pristane v parku Tivoli, kjer na klopci poskuša zaspati. Pripovedovalec se želi vrniti v varno stanje zarodka, saj se je samo v materinem telesu počutil varno in domače

»Tolikokrat se je tako obračal v celem in po kosih, dokler končno le ni, ne zadremal, ampak zaprl oči, zroč navzdol v svojo temo, s koleno pod brado, z rokami okrog beder, meč ter sklenjenih na golih gležnjih (dajanje od časa do časa s trzanjem glave in drgetom ritnih mišic toploto hrbtu in zadnjici) v znameniti legi embria, v kateri mu je bilo od vseh položajev še najtopleje.« (Kovačič, *Resničnost* 158)

Konec romana je Lojze Kovačič pustil odprt. Ne moremo trditi, da je Čato na klopci zmrznil in umrl. Prepričani pa smo lahko, da junaka oz. antijunaka čaka počasen propad.

Edino zavetje, ki si ga je Kovačič našel, je bilo pisanje, s katerim je poskušal spoznati, kdo sploh je. Zato je predmet njegove proze postalo njegovo življenje in ne neke splošne ideje tistega časa. Literarna kritika je Kovačiča prepoznala kot enega izmed prvih piscev moderne proze pri nas. Kovačič sicer izhaja iz socialnega realizma, saj pripoveduje predvsem o sebi, a so obenem glavni predmet upodabljanja ves čas mali ljudje, ki jih opisuje v stanju ogroženosti, pomanjkanja, nesreče. Kljub vsemu gre za drugačnega malega človeka, kot so ga upodabljali socialnorealistični pisci. Gre za človeka, ki je osamljen na poseben način, izločen iz socialnih skupnosti. Zato je brez ideje o nečem višjem, bolj zaupa svojemu notranjemu čutu in vtisom. Stvarnost čuti kot nekaj zgolj tujega in sovražnega. »V Kovačičevi prozi se svet kaže kot en sam tok živih vtisov, kot pestra, čutno nazorna panorama posameznih stanj, predmetov, pripetljajev, za katerimi ni nobenega skupnega bistva, okvira ali splošnega smisla« (J. Kos 225). Najbolj polno se Kovačičev junak lahko izrazi v stanju sanj, ko se do konca sprostijo vsa njegova občutja, brez nadzora logike. Takemu junaku bi lahko rekli

pasivni junak. Aktivni so vsi okoli njega, on pa se jim prepušča in se jim prilagaja. Če že deluje, deluje povsem nagonsko. (J. Kos 225)

7. Motiv odraščanja

Motiv odraščanja najdemo v romanu *Prišleki*, saj spremljamo Bubija od njegovega desetega do dvajsetega leta, torej od otroka, prek mladostnika do odraslega človeka. Bubi je prisiljen v hitrejšo odraščanje kot njegovi vrstniki, saj odrašča v času vojne, v finančno nestabilni družini. Že od rojstva je imel občutek, da njegovi starši niso pripravljeni na majhnega, živahnega otroka, saj sta bila tako oče kot mama že precej stara in se nista najraje posvečala svojemu najmlajšemu otroku. Drugi razlog za pomanjkanje volje in časa pa je bilo delo, ki ga pri Kovačičevih ni nikoli zmanjkalo, če so želeli dostojno živeti. Predvsem oče je bil tisti, ki je delal od jutra do večera, mama pa mu je pomagala pri iskanju in vodenju posla. Ko je umrl oče, je na Bubijsva pleča padla odgovornost preživljanja družine. Kar naenkrat ostane edini moški v družini, ki mora poskrbeti za ženske. Pripravljen se je celo odpovedati želji po študiju in umetniškemu ustvarjanju. Poleg tega je tudi edini, ki se je naučil slovensko, zato vse stvari ureja prav on.

Tako kot večina mladostnikov si tudi Bubi želi odrasti, po drugi strani pa ga je odraslosti in odraslih strah. Najboljša stvar odraslih se mu zdi spolnost. V svoji domišljiji si sestavi sliko, kako naj bi ta izgledala, a se mu predstava ob prvem spolnem odnosu s Tatjano poruši. Najbolj zaščitniški je do nečakinje Gizele, s katero sta si veliko bližje kot s sestrama, verjetno tudi zaradi manjše razlike v letih. Veliko časa preživita skupaj in verjetno je Bubi tisti, ki jo vzgoji, saj je njena mama Clairi hodila delat z očetom, zato je bila veliko zdoma. Bubi si prizadeva, da ji poiščejo voziček, v katerem jo lahko prevažajo, ko zboli in ne more hoditi.

Pred očmi bralcev se tako oblikuje identiteta Lojzeta Kovačiča. Začne se zavedati svojih lastnosti, posebnosti ter drugačnosti in sprejme samega sebe. Veliko je razmisleka o preteklosti in o občutjih, slabih in dobrih, ki ga izoblikujejo v človeka, kakršen je. Zaznamovan z vojno, nepoznavanjem jezika, revščino, selitvijo, očetovo boleznijo in dejstvom, da se nikoli ni znebil občutka, da so, in da bodo vedno ostali le prišleki.

8. Avtobiografski roman

Zmotno bi bilo vzporejanje biografskih podatkov z avtobiografskimi potezami romana. Avtobiografski roman namreč ni dokumentaristično gradivo, iz katerega bi lahko izluščili objektivne dokaze o življenju Kovačičeve družine. Že osnovno literarnoteoretsko znanje nas

pouči o razliki med avtobiografijo kot posebno obliko biografije in literarno avtobiografijo, v kateri je lastno življenje lahko predstavljeno zelo stvarno ali pa izrazito literarno. (Zupan Sosič, Prišleki 78, 79). Med pojmomoma obstaja vrstna razlika. Literarna avtobiografija oz. avtobiografski roman je fikcijska predstavitev biografskih izkušenj avtorja, kjer so podatki lahko resnični ali ne. Avtor ima umetniško svobodo in lahko določene podatke predstavi po lastni presoji.

Tudi Lojze Kovačič je bil do oznake avtobiografija previden. Večkrat napiše, da je napisal ali želel napisati avtobiografijo (*Pet fragmentov, Kristalni čas, Prišleki, Zrele reči*), vendar je o avtobiografijah trdil, da so to leksikoni, ki jih človek piše za določene priložnosti o tem, kako se je človek obnašal kot »nekakšno življenjsko gradivo, kot species človeške družbe v določenih situacijah« (Pibernik 114). Lahko bi rekli, da je Kovačič v večini svojih del, med drugim tudi v *Prišlekih*, ustvaril neki drugačen besedilni hibrid, v katerem najdemo tako prvine avtobiografije kot tudi spominov, kronike, dnevnika, izpovedi, povesti in romana. Avtobiografska snov in gradivo se v *Prišlekih* nenehno prepleta z avtoreferencialnim, kot je npr. avtorjevo reflektirarnje ustvarjalnih procesov (Leben 79).

Veliko bralcev, in tudi sama sem med njimi, se med branjem Kovačičevih del sprašuje, kako je mogoče, da se avtor oz. avtobiograf tako natančno spominja dogodkov iz daljne preteklosti. Tu upravičeno nastopi sum o resničnosti gradiva, gre res le za fikcijo? Marsikomu je ob branju romanov Lojzeta Kovačiča prišlo na misel, da bi avtor morda lahko imel fotografski spomin. Spomin svojega očeta je znanstveno analiziral Dare Kovačič in ugotovil, da v očetovem primeru ni šlo za popolni oz. fotografski spomin. Ugotovil je namreč, da so nekatere osnovne faktografske navedbe (čas, imena ...) napačne. Njegovo pomnjenje, občutenje ali razmišljanje je bilo izjemno na drugi ravni: globinsko, odkrivajoče temeljne skrite spremenljivke človeškega sveta ter asociativno in metaforično bogato (D. Kovačič 106). V *Otroških stvarih* je zapisal tole misel: »Sproti sem si izmišljeval nove stvari, jim dodajal kaj novega, največkrat pa izpuščal. Postalo je nekaj čisto drugega, kar se je dogajalo v resnici.« (112) Počel je torej vse tisto, kar je dovoljeno početi avtorju avtobiografskega romana.

9. Bubijeva leksika

Maja Cafuta v svoji magistrski nalogi *Primerjalna analiza pripovednih postopkov v izbranih romanih J. Joycea (Ulikses) in L. Kovačiča (Prišleki)* Bubijev jezik označi kot preprost, a zelo ekspresiven. O ekspresivnosti pričajo npr. vzklične povedi, ki kažejo na čustveno vznemirjenost pripovedovalca. Pogosta je tudi neskladenjska raba klicaja sredi besedila. Gre

za poudarjanje izrazite subjektivnosti in močnega doživljanja, ki sta lahko posledica pripovedovalčevega strahu, jeze, navdušenja, veselja. Vsi primeri iz romana, ki sledijo so izbor Maje Cafute, številke strani citatov ustrezajo izdaji iz leta 2018.

»Curik! Jajca nazaj! Prokleti tat!« je zakričal Karel.« (134)

»Vati! On, ki je bil poslej zmeraj kriv vse! Grobijan, ki ni ničesar razumel! Egoist!« (108)

Poleg vzkličnih stavkov Bubijev govor vsebuje tudi vprašalne stavke. Gre za vrinjena vmesna vprašanja, ki pričajo o Bubijevi negotovosti.

»Kako? Čez sedem kamnov? Kakšnih? Velikih? Kje? Tam, pri izviru ... » (160)

»Nekaj je morala narediti. A kaj? Je pod roko prodala Vatijevo kožo vrečarico? Je šla h gospodu Pernetu v tisto sobo s kompasi? Kaj se je zgodilo? Kje je bila mama?« (216)

Brezglagolski stavki dajejo občutek, da smo priča sprotne nastajanju Bubijevih misli. Gre za hitre, enostavne misli, pri katerih mora bralec za razumevanje poznati širši kontekst.

»Golobi. Domači ... debeli, lepi, beli ... lepši kot v Baslu ob Renu, na magistratu ...« (80)

»Ampak druge, starejše ženske v okolici! ... Na primer Mirkova mama iz vagona v gramozni jami ...« (175)

Že ob prvem pogledu na besedilo romana lahko hitro opazimo, da izstopajo nedokončane misli, ki jih avtor označi s tropičjem. Ob njih dobimo občutek spontanosti in neorganiziranosti misli pripovedovalca.

»Zjutraj sem šel s Cirilom in Ivanom iz vasi skozi koruzo ... čez brv nad potokom ... po stezi gor in dol ... skozi kamnolom, kjer so taborili Cigani z vozovi in konji ... zjutraj so še spali, samo umazane rumene noge so molele izpod šotorov k ugašenim kuriščem ... naprej po stezi navkreber ... mimo štrleče skale ... potem med vrbami in brezami ob Krki ... to je bilo res lepo!« (129)

V romanu najdemo tudi številne pomanjševalnice, pogovorne izraze, kletvice. Uporaba teh je povsem običajna za fanta njegove starosti. Največ pomanjševalnic najdemo na začetku romana, ko je Bubi star približno deset let, kasneje z vstopom v puberteto pa se število pomanjševalnic zmanjša in v ospredje stopijo pogovorni izrazi *le kaj si upa froc! Hotel me je mahniti*« (609); prevzete besede: *špancierati*, *rekeljc*, *štrumpantel* in kletvice in slabšalne besede: *babura*, *drekač*, *cepec*, *prokleta harpija tono težka*.

O ekspresivnosti Bubijevega govora pričajo tudi glagoli psihičnega doživljanja in stanja, npr. osupniti, zaslutiti, čuditi, prizadeti, užaliti, boleti, butati, omrtveti, pomodreti ... Glagoli opisujejo najrazličnejša čustva. Od občutka negotovosti, nezaupanja, strahu, sramu, osuplosti, tesnobe, otopelosti, odpora, jeze, besa do veselja, presenečenja, pričakovanja in vzhičenosti.

Najbolj pa v pripovedovalčevem govoru izstopajo nemške besede oz. nemške povedi. Nemške povedi se pojavijo ob besedah, ki jih izrečeta Kovačičeva mama in sestra Clairi, saj slovensko nikoli nista govorili dobro. Pojavi se tudi ob Bubijevem govoru, ko ne najde prave besede v slovenskem jeziku in zato uporabi nemško, da lahko misel sploh dokonča. Pogovor med očetom in Bubijem poteka v slovenščini. Na dnu vsaki strani, kjer je uporabljena nemška beseda oz. poved, je napisan tudi slovarček s slovenskim prevodom.

10. Zaključek

Na vprašanje, ali je Lojze Kovačič res najboljši slovenski moderni prozaist, nimam jasnega odgovora. Lahko pa trdim, da vas bo Lojze Kovačič pustil odprtih ust, ko boste prebirali njegove natančne opise, ki na trenutke spominjajo na filmsko kamero. Skoraj vsa njegova literatura je usmerjena v opisovanje, refleksijo, razgrajevanje in ponovno sestavljanje posameznika, sebe, svojega življenja. Zato ne preseneča, da je v intervjuju z Matejo Komel Snoj v zborniku *Interpretacije: Lojze Kovačič* o delu z mladimi literati povedal tole:

»Nihče te ne bo vprašal, ali si napisal dobro ali slabo pesem, zgodbo, igro, ampak te bodo vprašali, ali si izpisal srce iz telesa in pustil, da so zagorele vse tvoje zvezde. To je edino, o čemer te bodo kdaj pobarali, in tudi edino, kar boš venomer spraševal samega sebe.« (240)

Menim, da pri Lojzetu Kovačiču, tudi več desetletij po izidu romanov *Prišleki* in *Resničnost*, še vedno gorijo vse njegove zvezde.

11. Bibliografija

Cafuta, Maja. *Primerjalna analiza pripovednih postopkov v izbranih romanih J. Joycea (Ulikses) in L. Kovačiča (Prišleki)*. Magistrsko delo. Maribor, 2013.

Dolgan, Marjan. »Lojze Kovačič: Sporočila v spanju, Resničnost«. *Sodobnost* letnik 20. št. 8/9 (1963). str. 885–887.

Komel Snoj, Mateja. »Intervju z Lojzetom Kovačičem«. *Interpretacije*. Ur. Tomo Virk. Ljubljana: Nova revija, 1998. 206–241.

Koron, Alenka. »Vrata realnosti: Etuda o Kovačičevem romanu Resničnost«. Spremna beseda. *Resničnost*. Lojze Kovačič. Ljubljana: Mihelač, 1995. 159–177.

Kos, Janko. Spremna beseda. *Resničnost*. Lojze Kovačič. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976. 215–226.

Kovačič, Dare. »Primer izrednega spomina«. *Lojze Kovačič: življenje in delo*. Ljubljana: Študentska založba, 2009. 89–112.

Kovačič, Lojze. *Prišleki: prva knjiga*. Ljubljana: Beletrina, 2018.

Kovačič, Lojze. *Prišleki: druga knjiga*. Ljubljana: Beletrina, 2018.

Kovačič Lojze. *Resničnost*. Ljubljana: Mihelač, 1995.

Kovačič Lojze. *Otroške stvari*. Ljubljana: Študentska založba, 2004.

Leben, Andrej. »Lojze Kovačič: avtobiograf ali avtor (svojega) življenja?«. *Lojze Kovačič: življenje in delo*. Ljubljana: Študentska založba, 2009. 76–89.

Mihurko Poniž, Katja. »Tujci in tuje v romanih Prišleki in Francoski testament«. *Dve domovini*. št. 31. (2010). 153–167. Splet. 14. 6. 2019.

Pibernik, France. *Čas romana: Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983.

Svetina, Matija. »Stališča, predsodki in stereotipi«. *Podoba tujega v slovenski književnosti*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2002. 30–37.

Šink, Jure. *Prišleki, Lojze Kovačič*. Ljubljana: Založba Rokus Klett. 2009.

Zupan Sosič, Alojzija. »Prišleki kot maturitetni roman«. *Jezik in slovstvo* letnik 54, št. 6 (2009). 73–88. Splet. 2. 6. 2019.

Zupan Sosič, Alojzija. *Teorija Pripovedi*. Maribor: Litera. 2017.